УДК 371

ИНЖЕНЕР-СТУДЕНТТЕРДИН ЛЕКСИКАЛЫК КОМПЕТЕНТТЩЩЛЩГЩН КАЛЫПТАНДЫРУУДА МЕХАНИКА БОЮНЧА ОКУУ СЁЗДЩКТЁРЩНЩН КОММУНИКАТИВДИК БАГЫТТУУЛУГУ

МОНОЛДОРОВА Т.А.
И. Раззаков ат. КМТУ
izvestiya@ktu.aknet.kg

Макалада инженер-студенттердин лексикалык компетенттщщлщгщн калыптандырууда окуу сёздщктёрдщн ролу каралды

В данной статье рассматривается роль учебных словарей в формировании лексической компетентности инженеров-студентов

Бщгщнкщ кщнщ жогорку билим берщщ системасы окутуунун сапатын жогорулатуу щчщн окутуунун жаъы ыкмаларын иштеп чыгуу жана окуу процессин уюштуруу иш-чараларына муктаж. Айрыкча, окуу-методикалык комплекстин инновациялык нукта учурга шайкеш ыкмаларын иштеп чыгууга жана тщзщщгё багытталган иштин мааниси ётё актуалдуу.

Окуу процессин куралсыздандырган окуу материалдарынын (окуу китептер, окуу-усулдук кёрсётмёлёр, сёздщктёр ж.б.) жетишсиздиги жана тийиштщщ тартипте иштелбегендиги билим сапатынын денгээлине тщздён-тщз байланыштуу.

Техникалык окуу жайларда улуттук топтордо окуган студенттердин билим денгээли менен сапатынын жакшырышы студенттердин коммуникативдик мщмкщнчщлщктёрщнё жараша болоору кёптёгён теориялык жана эксперименталдык изилдёёлёрдё ачык-айкын болгон [6-7].

Толук жана ишенимдщщ билим алыш щчщн, биринчиден, тандап алган кесибинин тилин билщщсщ зарыл. Тил билщщ – илимдин жана техниканын заманбап жетишкендиктерин билщщ жана адамдардын билимдщщлщгщнщн, ошондой эле маданий ёсщщсщнщн каражаты болуп саналат.

Техникалык жогорку окуу жайларда студенттердин профессионалдык билимин бекемдеп жана илимий кебин калыптандырууда окуу тибиндеги сёздщктёрдщ иштеп чыгуу зарылчылыгын баса белгилёёбщз абзел.

Окуу тибиндеги сёздщк деп, – биринчиден, студент тандап алган кесиби боюнча окуу предметинин негизин жана окуу материалын чагылдырып берген лексикалык бирдиктердин негизгилерин туура тандап, маанисин ачып берген лексикографиялык тартипте тщзщлгён окуу куралы катары тщшщнщщбщз керек.

Экинчиден, студент теориялык билимин тереъдетиш щчщн керектщщ илимий жана окуу адабияттарына муктаж. Ошодуктан, студент пайдалануу мщмкщнчщлщгщнё ээ боло албаган адабий булактарды издеп убара болбостон, бул окуу тибиндеги сёздщктщ колдонуп, лексикалык компетенттщщлщгщн билимин кеъейтип ёз алдынча иштей алат.

Адистиги боюнча белгилщщ ёлчёмдёгщ тил каражатын билбей туруп, келечектеги инженер-адис сапаттуу профессионалдык-техникалык билим алып, ёзщнщн кесиптик милдетин компетенттщщ аткарууга мщмкщнчщлщгщ жетпестиги айкын.

Инженер-студенттердин лексикалык компетенттщщлщгщн жогорулатуу щчщн тщзщлгён окуу сёздщктёрщн практикалык баалуулугу менен айырмаланган жана илимий-теориялык жактан далилденген тажрыйбанын негизинде тщзщлгён окуу куралы деген тыянакты айтсак жаъылбайбыз.

Буга чейин инженер-студенттердин кыргыз жана орус тилдеринде бирдей лексикалык компетенттщщлщгщн кётёрщщ максатында, айталы, механика боюнча терминдердин щстщнён кылдат талдоо иши тажрыйбада аныкталган.

Ушундан улам, бщгщнкщ кщнщ техникалык жогорку окуу жайларда кеъири колдонулуп жщргён механика боюнча сёздщктёрдён лексика-семантикалык жана сёз жасоо баалуулуктары, ошондой эле термин атоонун же термин жасоонун принциптери сакталгандыгын байкайбыз.

Механика илими боюнча терминдерди иштеп чыгып, студенттердин гана эмес, жалпы техника илимине кызыккан окуучулардын профессионалдык билим денгээлин кётёрщщгё салым кошкон окумуштуу-механиктердин тщзгён сёздщктёрщнщн артыкчылыктарын белгилеп кетщщбщз дурус.

Тёмёндё инженер-окумуштуулардын авторлугу менен тщзщлгён механика боюнча сёздщктёрдё негизги терминдердин лексикалык бирдик катары лексика-семантикалык маанисинин калыптануу этабын келтиребиз.

Мисалы:

1. Усубакунов Р. Механика боюнча терминдердин орусча-кыргызча сёздщгщ. – Фрунзе:

Илим, 1981. – 303 б. [1]

ВИНТ буралма
ВИНТОВОЕ ДВИЖЕНИЕ буралма кыймыл (катуу нерсенин айлануусунан жана айлануу огунун багытында алга умтулган кыймылынан тщзщлгён татаал кыймыл)
ВИНТОВОЕ ДВИЖЕНИЕ ТВЕРДОГО ТЕЛА катуу нерсенин буралма кыймылы
ВИНТОВОЕ ПЕРЕМЕЩЕНИЕ буралма которулуу (буралма кыймылга келщщчщ нерсенин бир абалдан каалагандай экинчи абалга ётщшщ) ж.б.

Автор терминдик системага терминдерди жайгаштыруу ыкмаларын сактап, сёздщк тщзщщ принцибинен четтеген эмес.

2. Жеъишбек Усубалы уулу, Карыпбек Курманаалы уулу, Майрам Дщйшён кызы. Машинелердин механикасы боюнча орусча-кыргызча сёздщгщ. – Бишкек: «Учкун», 1994. – 157 б. [2]

винт – буралма, буралгы, сайёзёк
винт дифференциальный – жиктёёч (диффернециалдуу) буралма
винт для передачи движения – кыймыл ёткёрщщчщ буралма
винт для передачи усилия – кщч ёткёрщщчщ буралма ж.б.

Мында механикалык процессте кездешщщчщ терминдер, мисалы, кубулуштарды, тетиктерди, орнотмолорду, предметтерди жана алардын сапатын, касиетин атоо щчщн терминдер которулуп же эквиваленти менен берилген. Бул сёздщк башка сёздщктёрдён сёздёрдщн жайгашуу системалуулугу жана тандап алган булактарынын баалуулугу менен кыйла ёзгёчёлёнщп тщзщлгён.

3. Акаева М.Д., Абдраимов С. Машина таануу терминдеринин орусча-кыргызча сёздщгщ. – Бишкек: Илим, 1996. – 186 б. [3]

Винт (польск. *gwin* от нем. *gewide* – нарезка, резьба) буралма (винт)
~ динамический – динамикалык буралма
~ дифференциальный – диффернциалдык буралма
~ для передачи движения – кыймыл берщщ щчщн буралма ж.б.

Сёздщктё терминдердин системалык катары кыскача этимологиялык маанилери менен жазылып, комплекстщщ сёздщк тщзщлгён. Сёздщктщ тщзщщдё лексикалардын тандалышы боюнча сёздщк статьялар жёнёкёй формада жазылып, жаъыча кадам жасалган. Авторлор биринчилерден болуп механика боюнча терминдерди системага салып, сёзмё-сёз которуудан оолак болуп, ар бир терминдин кыргызча так эквивалентин тапканга аракет жасашкан.

4. Механика жене машинатану: казакша-орысша = орысша-казакша терминологиялык сёздік. – Алматы: Рауан, 2000. – 320 б. [4]

винт – бурама, винт
винтовая поверхность – бурама беті
винтовая ось – бурама осі
винтовая передача – бурамалы беріліс ж.б.

Ар кандай механизмдер менен машинелердин иштёё принциптери жёнщндё терминдер менен бир эле учурда казак жана орус тилдеринде таанышууга кеъири мщмкщнчщлщк тщзщлгён.

5. Абдраимов С., Монолдорова Т.А. Теориялык механика: орусча-кыр-гызча тематикалык окуу минимум-сёздщк. – Бишкек, 2009. – 96 б. [5]

Рычаг

Твердое тело, вращающееся вокруг некоторой оси.

Если у *одноплечого* рычага ось расположена между на одном из концов, то силы действующие на него, антипараллельны;

Если у *двуплечого* рычага ось расположена между точками приложения сил, то силы параллельны

Если плечи рычага образуют угол, меньший 180^0, то такой рычаг называется *угловым рычагом*. В этом случае l_1 и l_2 также обозначают расстояние по *перпендикуляру* до линий действия сил от точки опоры

Калтек

Айрым октун айланасында айланган катуу тело

Эгерде бир ийиндщщ калтектин огу анын ортосунун аягында жайгашса, анда ага аракет кылган кщчтёр карама-каршы;

Эгерде эки ийиндщщ калтектин огу кщч жумшалган чекиттин ортосунда жай-гашса, анда ага аракет кылган кщчтёр жарыш болот.

Эгерде калтектин ийини 180^0 кичине болсо, анда *бурчтук* деп аталат. Бул учурда l_1 и l_2 кщч аракет кылган сызыктан тирёёч чекитке чейинки аралык перпендикуляр

F_1 – сила, уравновешивающая нагрузку F_2
F_2 жщктщ теъ салмактоочу кщч

F_2– нагрузка
кщч

l_1 – плечо силы, равное расстоянию по перпендикуляру от точки опоры до линии действия силы F_1
F_1 кщчтщн аракет сызыгынан тирёёч чекитке чейин перпендикуляр кеткен аралыкка барабар кщчтщн ийни

l_2 – плечо силы, равное расстоянию по перпендикуляру от точки опоры до линии действия силы F_2
F_2 кщчтщн аракет сызыгынан тирёёч чекитке чейин перпендикуляр кеткен аралыкка барабар кщчтщн ийни

$$F_1\, l_1 = F_2\, l_2$$

Сила × Плечо силы = Нагрузка × Плечо нагрузки
Кщч × Кщчтщн ийни = Жщк × Жщктщн ийни

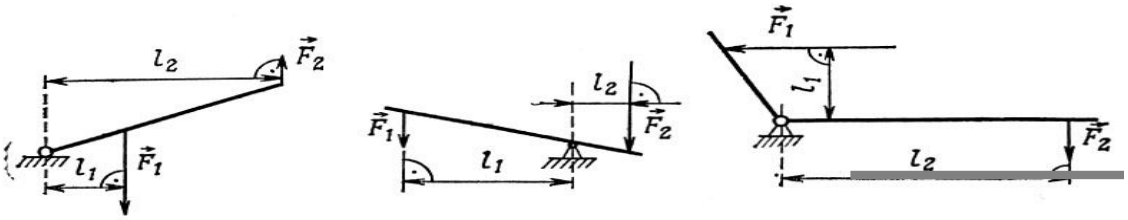

Теориялык механика боюнча орусча-кыргызча тематикалык окуу минимум-сёздщгщн окуу куралы катары колдонууга ылайыктап иштеп чыгууга аракеттер жасалган. Бул сёздщктё механиканын бёлщмдёрщ (статика, кинематика, динамика) боюнча термин-сёздёр жана сёз айкаштардын орусча жана кыргызча эквиваленттери бардык берилиштерде (формула, чийме, графика, лексикографиялык талдоо) мазмунунун ар тараптуу тщшщндщрмёлёрщ менен берилген.

Техникалык жогорку окуу жайларда, айрыкча, кыргыз мектебин бщтщрщп келген башталгыч курстун студенттери щчщн техникалык терминдер менен термин-сёздёрдщн маанисин айырмалоо бир топ кыйынчылыктарды туудуруп келщщдё. Демек, инженер-студенттердин лексикалык компетенттщщлщгщн чыъдоодо рационалдуу ыкмада тщзщлгён окуу-усулдук колдонмолорду иштеп чыгуу ётё зарыл.

Сёздщктщ тщзщщдё «активдщщ окуп-щйрёнщщгё кирген терминдер» деп аталган, студенттердин практикалык ишмердщщлщгщндё ётё кенен колдонулган белгилщщ терминдер тандалып алынды. Бул терминдерди тандап алуунун критерийи катары алардын практикалык маанилщщлщгщ эсептелет [6]. «Минимум деген тщшщнщк, – П.Н.Денисовдун айтуусу боюнча – минималдуу убакыт ичинде окуу материалын окуп-щйрёнщщ методикалык жана психологиялык жактан максимум болуш керек деп тщшщндщрщлёт» [7].

Ар бир эле минимум-сёздщктщ тереъдетип, адистикке ылайыкташтырып тщзщп, максатына жеткирщщ щчщн белгиленген принциптерге ылайык тандап алуу процедурасын кылдат жщргщзщп жана чакан сёздщкчёнщ (словник) иштеп чыгуу керек. Ал щчщн атайын лексикографиялык жана башка адабий булактарды ар тараптуу ёздёштщрщщ зарыл. Айталы, теориялык механика боюнча минимум-сёздщк щчщн терминдерди тандап алууда механика жана машине таануу боюнча терминологиялык сёздщктёр [1,2,3] негизги булак болуп бере алды. Кошумча булактар катары механика боюнча окуу китептери, тщшщндщрмё жана башка типтеги сёздщктёр колдонулду.

Терминдин маанисин ачык жана так тщшщнщп, аны ёзщбщздщн жазуу жана оозеки кебибизде колдоно билгенде гана ал сёздщктщн бирдиги жана контекстин элементи катары кызмат кылаарын билщщбщз зарыл.

Адистик боюнча терминдерди тематикалык топторго бёлщп, тандап алуу принцибинин зарылдыгы студенттердин профессионалдык кебин ёркщндётщщ максаты менен байланышкан.

Сёздщктё айыл жеринде кыргыз мектебин, ал эми шаарда орус мектебин бщтщргён кыргыз жана орус тилдщщ студенттер щчщн пайда болгон фонетикалык, грамматикалык жана орфографиялык мщнёздёгщ кыйынчылыктарды жеъилдетиш щчщн лексика-семантикалык талдоонун ар кандай ыкмалары колдонулду. Бул принциптин негизинде орус жана кыргыз тилдеринде мааниси же формасы жагынан дал келбеген учурда бир же бир нече сёздён турган татаал терминдердин ар кандай варианттарын (эквивалент, морфологиялык сёз куроо ыкмалары, функционалдык ёзгёчёлщктёр ж.б.) далилдегенге жетише алдык. Сёздщктщн лексикалык минимумунда басымдуулук кылган сёз айкаштарынын татаалдыгы, биринчиден, алар терминологиялык лексика катары кызмат кылса, экинчи жагынан бир нече лексикадан турган терми-сёз айкаштары бирдиктщщ бёлщнгщс илимий бир гана тщшщнщктщ берет.

Минимум-сёздщктё басымдуулук кылган термин-сёз айкаштарынын дагы бир артыкчылыгы – студенттердин ойлоо сезимин кеъейтип, оозеки жана жазуу кебин байытып, илимий адабияттарды тщшщнщп окуусуна чоъ мщмкщнчщлщктёрдщ тщзёт.

Адабияттар

1. Усубакунов Р. Механика боюнча терминдердин орусча-кыргызча сёздщгщ. – Ф.: Илим, 1981. – 303 б.
2. Женишбек Усубалы уулу, Карыпбек Курманаалы уулу, Майрам Дщйшён кызы. Машинелердин механикасы боюнча орусча-кыргызча атоолор сёздщгщ. – Бишкек, 1994. – 190 б.
3. Акаева М.Д., Абдраимов С., Машина таануу терминдеринин орусча-кыргызча сёздщгщ. – Бишкек, 1996. – 165 б.
4. Механика жене машинатану: казакша-орысша/орысша-казакша терминологиялык сёздік. – Алматы: Рауан, 2000. – 320 б.
5. Абдраимов С., Монолдорова Т.А. Теориялык механика: орусча-кыр-гызча тематикалык окуу минимум-сёздщк. – Бишкек, 2009. – 96 б.
6. Троянская Е.С. Особенности стиля научного изложения на коммуникативной основе в неязыковых вузах. – М.: Наука, 1987. – С.9-12.
7. Денисов П.Н. Активные процессы образования словосочетаний в системе физической терминологии русского и английского языков. – М., 1989. – С.261-285.